

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип Македонија	Воронешки државен универзитет Русија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип, Македонија	Воронежский государственный университет Россија
Goce Delcev University in Stip, Macedonia	Voronezh State University Russia

Трета меѓународна научна конференција Третья международная научная конференция

Third International Scientific Conference

**ФИЛКО
FILKO**

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип Штип Stip

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип Македонија Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип, Македонија Goce Delcev University in Stip, Macedonia	Воронешки државен универзитет Русија Воронежский государственный университет Россия Voronezh State University Russia
Трета меѓународна научна конференција	Третья международная научная конференция
Third International Scientific Conference	

**ФИЛКО
FILKO**

**✦ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ✦ ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип Штип Stip

CIP - Каталогизacija во публикаcija
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

821(062)
811(062)
316.7(062)
37(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (3 ; 2018 ; Штип)

Филологија, култура и образование [Електронски извор] : зборник на трудови / Трета меѓународна научна конференција, 26-27 април 2018, Штип – Филологија, култура и образование : сборник статей / Третья международная научная конференция, 26-27 апреля 2018, Штип – Philology, culture and education : conference proceedings / Third International Scientific Conference, 26-27 April 2018, Štip. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев" – Универзитет имени Гоце Делчева – Štip : Goce Delcev University, 2018

Начин на пристап (URL): <http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe>. - Трудови на ма., рус. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Текст во PDF формат, содржи 737 стр., табела, граф. прикази. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 27.12.2018. - Abstracts кон повеќето трудови. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-593-9

1. Насп. ств. насп.

а) Книжевноост - Собири б) Јазници - Собири в) Култура - Собири г)

Образование - Собири

COBISS.MK-ID 109270026

ФИЛКО
FILKO

Трета меѓународна научна конференција
Третья международная научная конференция
Third International Scientific Conference

EDITORIAL STAFF

Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Olga A. Berdikova, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Daniela Kocova (Macedonia)
Dragana Kuzmanovska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Stojanovska-Ivanova (Macedonia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Sofya Zabolotnaya (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fanchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolf Ochlies (Germany)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Michal Wanke (Poland)
Damijela Kostadinovic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Ahmed Gunshan (Turkey)
Necati Demir (Turkey)
Şerife Seher Erol Çalığkan
Karine Rouquet-Brutin (France)
Thao Thanh-Vân Tôn (France)
Michael Rockland (USA)
Conference secretary
Marica Tasevska
Irina Arshanova

Editor in Chief
Dragana Kuzmanovska

СОДРЖИНА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Aditi Bojar – CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF INTERCULTURAL EDUCATION IN MACEDONIA	13
2. Angelovska Irena – MULTICULTURAL MUSIC EDUCATION- OPPORTUNITIES, ACHIEVEMENTS, IMPROVEMENTS	21
3. Антонович Панафтанс – ИЗОАНСЫ НИЦШЕАНСКОГО НИГИЛИЗМА В ФЕДЬОРЕ ДОСТОЕВСКОМ: «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И «БЕСЬ»	33
4. Балек Тајана – АКСИОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ФРАЗЕМА С КОМПОНЕНТАМА НЕВО И ЗЕМЉА У РУСКОМ И СРПСКОМ РЕЧНИКУ – КВАЛИФИКАЦИЈА ЉУДСКИХ ОСОБИНА И СИТУАЦИЈА	45
5. Божаровска Елена – ПРИМАРНОСТА НА СЕМАНТИЧКИОТ ПРИРОД ВО АНАЛИЗАТА НА ПЛАГОЛИТЕ	53
6. Величовска Радна – ЖЕТВАТА И ЖЕТВАРСКОТО ПЕЕЊЕ ВО МАКЕДОНИЈА И РУСИЈА (КУЛТУРНИ ПАРАЛЕЛИ)	65
7. Веселковска Snežana Stavarca – СТАВОВИТЕ И МИСЛЕЊАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ЗА СВОЈАТА ОСПОСОБЕНОСТ ЗА РЕАЛИЗИРАЊЕ НА НАСТАВАТА ПО ПРИРОДНИ НАУКИ	75
8. Гладовска Светлана Николаевна – БЕЛАЯ АРМИЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ А. И. КУПРИНА, И. С. ШМЕЛЕВА И Р. Б. ГУЛЯ	87
9. Головас Костадин, Илиев Емили – СТИЛОТ НА ПРЕВОДОТ НА ДРАМАТА НА А. П. ЧЕХОВ „ВИШНОВАТА ГРАДИНА“ ОД МАРИЦА НАЦЕВСКА-СИДОРОВСКА	95
10. Грчева, Жазна – ПОКВАЛА, КОМПЛИМЕНТ И ЛЕСТЬ КАК РЕЧЕВОЙ АКТ (НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА В. НАВКОВА)	103
11. Гркова Марија – УСВОЈУВАЊЕТО НА ПЕРФЕКТОТ ВО IX ОДДЕЛЕНИЕ ВО ШТИПСКО	109
12. Груевска Сашка – ГРАМАТИЧКИ СРЕДСТВА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ ПРЕКАЖАНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	119
13. Демкова Јованка – КЕРОЛОВСКАТА ФАНТАСТИКА НА ЈАН ЛАРИ	127
14. Демковска Милана – ПАГУВАЊЕТО КАКО ИСТРАЖУВАЧКИ КОНЦЕПТ ВО КНИЖЕВНИТЕ СТУДИИ	139
15. Деревска Евгенија – ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ВОРОНЕЖСКИХ ГОВОРОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЧЕЛОВЕКА ПО ЕГО ОТНОШЕНИЮ К ТРУДУ (ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	149
16. Детвена Дрославка – ЧУЖОЈ ВЗГЛЯД В РОМАНЕ «ИДИОТ» Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО	155
17. Димитриева-Горѓанска Марица – ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА. УЛОГАТА, СТАВОВИТЕ И ЗАДАЧИТЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС	161

КЕРОЛОВСКАТА ФАНТАСТИКА НА ЈАН ЛАРИ**Јованка Денкова¹****Апстракт**

Во овој труд со наслов „Кероловската фантастика на Јан Лари“ авторката се осврнува на творештвото за деца на познатиот руски автор Јан Лари. Акцентот ќе се стави на анализа на фантастиката во неговото творештво која е најочигледна во неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“. Врз основа на претходно докажани и експлицирани теориски поставки за фантастиката во литературата за деца, од познати и еминентни теоретичари на литературата за деца, авторката на трудот ќе направи обид да ги открие елементите на фантастичното во горепосочениот роман, конкретно елементите на она што во теоријата на литературата е познато како „кероловска фантастика“. Вниманието ќе се стави на тоа да се посочи колку Лари се придржувал кон фантастиката, дали таа била негова примарна цел и сл.

Клучни зборови: фантастика, книжевност за деца, Јан Лари.

Вовед

Романот за необичните авантури на децата Карик и Валја денес се смета за класично дело на советската научно-фантастична книжевност и за едно од најсмелите детски фантастични дела кои некогаш биле напишани. Кога зборуваме за Јан Лари и неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“ неизоставно е да се проговори и за општествено-економските, политички, културни, технолошки и цивилизациски прилики во кои се наоѓала Русија во времето на појавувањето на овој роман. Не е тешко да се разбере колкаво и какво било значењето на утописката литература во првата деценија од постоењето на советскиот сојуз. Имено, во тој уникатен историски момент дошло до вкрстување на тамошната традиционална фантастика со вербата на најшироките народни слоеви во можноста за општествени промени и нов начин на уредување на заедничкиот живот, а кога ќе се земе во предвид и огромниот бран на технолошки напредок, сето тоа навистина донело еден нов и поинаков свет. Книгите кои настанале во тој период недвосмислено говорат за огромната верба во прогресот, верба која се прелевала и надвор од границите на комунистичката империја. Дури и меѓу селаните и работниците во новата земја по Октомвриската револуција владеал искрен футуристички оптимизам, ентузијазам и чувство дека сите можат да сфатат дека овој пат е навистина можен. Во периодот од 1917-1928 во советското општество постоел консензус дека е дојдено време да се постави иднината на нова основа, подобра и похумана од било кога. Уметниците посебно брилијирале во креирањето на оваа визија во визуелните уметности, филм, театар, архитектура, и, конечно, литературата. Предолг е списокот на капитални иновации кој потекнува од овој советскиот период. Но, овој блескав период почнува да се урива на почетокот на триесеттите години и подемот на Сталин со бирократизирање на партијата и целиот државен апарат, што доведе до создавање на еден целосно заокружен тоталитарен систем.

Животот и творештвото на Јан Лари

Вредна за спомен е и приказната за необичниот животен пат на авторот, на оваа несекојдневна сторија, Јан Лари, помалку (можеби намерно) заборавен автор, кој се осмелил лично на Сталин да му го испрати најнеобичниот подарок кој тој некогаш го добил. Авторот на овој необичен роман, и самиот бил необична личност со уште понеобична биографија. Роден 1900 година во Рига, останал сираче на девет години, по што живеел на улица. Се разболувал од тифус, се приклучил на Црвената армија, по победата на револуцијата, на ленинградскиот универзитет завршил биологија и некаде во тој период почнува да објавува дела од областа на научната

¹ Проф.д-р Јованка Денкова, Катедра за македонски јазик и книжевност, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип.

фантастика. Сите тие доживеале успех сè додека државната цензура не утврдила дека во тие книги со силна еколошка порака, се негира водечката улога на човекот во природата и се најавуваат идните еколошки проблеми. По тоа, започнуваат проблемите за Јан Лари и долго време не успеал ништо да објави. Тогаш, тој се решава за еден оригинален уметнички експеримент. Ја напишал научно-фантастичната книга „Небесен гост“ за посетата на патник од Марс на Земјата во 2034 г. и неговата средба со стварноста во советскиот сојуз. Сакајќи да се запознае со животот на земјаните, со нараторот како водич, гостот разговара со секојдневни луѓе од разни професии и од неговите разговори постепено се појавува вистинската слика на секојдневието – заради гломазниот државен апарат и централизираната бирократија, сите тонат во сиромаштво и немаштија, донесените закони најчесто се бескорисни, за да се прикрие општата неспособност, но стварноста никој не ја гледа, зашто партијата тоа и не го дозволува, само се држат празни говори и се одбележуваат јубилеи, науката и образованието ги водат неспособни и некомпетентни луѓе, а најочајна е позицијата на селаните кои државата најмногу ги искористува. Иднината, од која сите потајно се плашат, е забранета тема, затоа што е мрачна. Ова дело, со пропратно писмо, авторот му го испратил на самиот Јосиф Висарионович Сталин, споредувајќи го со другите историски личности кои имале свои лични писатели, па дури и му се нуди на Сталин за една таква улога. Неговата дрскост веднаш го предизвикала вниманието на разузнавачката служба, и иако тој се потпишал со псевдонимот Кулицари, за една недела бил откриен и осуден за овие антисоветски клеветнички измислици на десетгодишна затворска казна во Сибир и додатни пет години со губење на граѓанските права. И денес е мистерија како во таа пролет 1941 година, тој не добил и смртна казна. Можно е тоа да се случило заради опасноста од Втората светска војна, а можно е сите да ги збунил ефектот на неговата искреност – фактот дека на бандитите толку отворено им кажал дека се бандити. Не е позната конкретната мака која го натерала авторот така отворено да си ги ризикува животот и кариерата. Како и да е, тој режим го обележал неговиот живот, и сè до 2000 година речиси ништо не се знаело за неговиот живот.²

Што се однесува до останатиот дел од неговото творештво, неговата најславна книга „Необичните доживувања на Карик и Валја“ е објавена во 1937 год., по повеќегодишни маки заради отпорот на цензурата. Во следните години и децении, таа е објавувана ширум светот, и станува класика на младинската книжевност од Америка до Јапонија. Сепак, нејзиниот автор, Јан Лари, се споменува само попатно, што е уште почудно со оглед на фактот дека во шеесетите години од минатиот век, однадеж, стануваат славни барем уште две негови книги, кои подоцна се преведени на многу јазици, „Белешките на една ученичка“ и „Чудесните авантури на Кука и Куки“.

Потрага во микрокосмосот на животните и растенијата

Како што веќе се спомена, неговиот роман „Необичните доживувања на Карик и Валја“ е објавена 1937 година во Ленинград (Петроград, Санкт Петербург). Нејзиното прво странско издание било токму во Кралството Југославија, во 1940 година, во едицијата „Плава птица“.³

Иако за ова дело се вели дека припаѓа на научно-фантастичната литература, во суштина, во него многу малку има научна фантастика. Научно-фантастичната компонента се состои во ликот на соседот, професорот Енотов, кој ја "презема" улогата на "лудиот научник" од научната фантастика. И овој научник се издвојува со својата ексцентричност. Она што ги привлекува Карик и Валја во неговиот стан е неговата лабораторија каде за нив е многу возбудливо: „Целиот кабинет тони во полутемнина...Сивите јазичиња од спиритната ламба се тегнат, потреперувајќи и потскокнувајќи кон начадените дна од стаклените колби. Во колбите нешто клоцоти и врие. Низ филтрите полека се цедат и со свон паѓаат во шишето провидни капки“ (17)⁴. Но, она што

² Dragan Ambrozić, Staljinov nebeski gost, Vreme, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094>, пристапено на 23.04.2018

³ Исто.

⁴ Цитатите се од книгата Необичните доживувања на Карик и Валја, Јан Лари, Детска радост, Скопје, 1978.

посебно ги привлекува децата во кабинетот на професорот се разговорите кои ги водат, за: „...интересни случки од своето детство, но најчесто зборува за тоа што го видел во Африка, во Америка, во Австралија, и сето тоа го прави мошне убаво“ (17). Таквиот професор произведува необична течност со цел – намалување на животните и токму тоа е она што ќе ги привлече децата скришум да станат среде ноќ и да се провлечат во лабораторијата на професорот каде невнимателно и непромислено ќе се напијат од течноста за смалување. Она што следува потоа е очекувано: децата запаѓаат во низа авантури и необични доживувања, но не во кабинетот на професорот, туку, летајќи на грбот на воденото коњче, стигнуваат во градината, која за нив, така, помали од мува, е вистинска прашума. Откако утредента започнува потрага по нив, професорот сфаќа што се случило, па и тој се смалува и тргнува во потрага по децата. Сето она што ќе го доживеат во одделните и заедничките авантури е предмет на овој необичен роман, кон по сознанијата кои ги нуди, преставува вистински учебник по биологија. Се разбира, авантурите, колку и да се опасни, на крај завршуваат оптимистички и среќно, децата се враќаат зголемени во домот (благодарение на прашокот за зголемување), се враќаат кај мајката и бабата, збогатени и облагородени со многу нови сознанија. Вториот научно-фантастичен елемент е напивката за смалување и прашокот за зголемување кои ги подготвува професорот, и заради таквото нивно научно потекло, во нив не можеме да препознаеме чудесни ефекти. Меѓутоа, чудесното сепак е присутно во делото. Овде неизоставно мора да се навратиме на дистинкцијата на Цветан Тодоров кој во книгата Увод во фантастичната книжевност⁵ прави дистинкција меѓу чудното, чудесното и фантастичното, при што ја смета фантастиката за некој вид граничен жанр кој е на границата меѓу чудното и чудесното. Тој смета дека постојат три услови за појавата на фантастичното: нерешителноста на ликот или читателот, како и посебниот начин на читање на текстот, при што се исклучува алегориското и поетското читање. Според Тодоров, „фантастичното (...) трае само онолку колку што трае и нерешителноста заедничка за читателот и за ликот, на кои им е определено да решат дали она што го забележуваат произлегува или не произлегува од „стварноста“ каква што таа е, според општото мислење. На крајот од расказот читателот, па и самиот лик, сепак донесуваат решение, се определуваат за едно или друго решение, и со тоа излегуваат од фантастичното. Ако читателот прифати дека законите на стварноста остануваат недопрени и дека даваат објаснување на опишаните појави, велиме дека делото припаѓа кон еден друг жанр - чудното. Ако, напротив, реши дека мора да се прифатат новите закони на природата со кои таа појава би можела да биде објаснета, влегуваме во жанрот на чудесното.“

Во конкретниот роман, иако средствата за смалување/зголемување се продукт на науката, а не се добиени по магичен пат, фактот што тие предизвикуваат метаморфоза на јунаците има чудесен ефект. За засилување, пак, на фантастичниот ефект, придонесува односот на јунаците и ликовите кон она што се случува во моментот или како реакција на слушнатите настани. Имено, во тој контекст, може да се спомене моментот кога децата се смалуваат и лексемите кои притоа се користат, а кои придонесуваат за нерешителноста на јунаците: „...оддеднаш му се стори дека ги губи панталоните“ (24); „Не разбирајќи ништо, Карик збркано погледна лево-десно и веднаш виде дека целата соба некако чудно се растегнува угоре и удолу“ (24). На крајот од романот кога децата се враќаат дома во својата природна човечка големина носејќи го со себе сè уште смалениот професор, нивната мајка реагира сказнолико и со неверица, па дури е подготвена и да повика брза помош сметајќи ги за луди: „И двајцата се спобудалиле! Што е со нив?; „Таа се сети дека на лудите секогаш треба да им се попушта и да не се раздрагнуваат“ (267). Ваквите искази на неверица, загатнувањето на лудило кај ликовите, и кај читателот создава неверица, а тоа е еден од главните услови за појавата на фантастичниот ефект. Во моментот кога децата прифаќаат дека се смалени, и кога мајката ќе поверува во нивната приказна откако ќе го види смалениот професор, нарацијата излегува од границите на фантастиката и преоѓа во сферата на чудното.

Самото смалување на децата несомнено секој читател ќе го поттикне на асоцијација со круцијалното дело од светската и европската литература „Алиса во земјата на чудата“ од Луис

⁵ Цветан Тодоров, Увод у фантастичну книжевност, Пеќат, Београд, 1987, стр.35-49.

Керол, каде хероината Алиса, со каснување на печурка и испивање на течност се смалува/зголемува според потребата. Оттаму произлезе и насловот на овој труд – Кероловската фантастика на Јан Лари, и притоа интенцијата ни беше да покажеме дали кај овој советски автор се присутни некои такви моменти. Овде ќе се осврнеме на четирите типа на фантастика според Китанов и Марјановиќ:

- фолклорен тип на фантастика е онаа фантастика која се јавува во народната поезија и проза со бројни застрашувачки морбидни сцени;
- колодиевски тип на фантастика е оној вид фантастика која антропоморфно и персонифицирано го толкува светот на живите и неживите појави;
- кероловски тип на фантастика, близок кон шаховската, ирационално несвесната претстава за светот, предметите и луѓето;
- жилверновски тип на фантастика кој е потикнат од научните достигнувања на современата технолошка цивилизација.⁶

Како што се гледа, според двајцата автори, кероловскиот тип на фантастика се однесува на "ирационално несвесната претстава за светот, предметите и луѓето, што никако не може да се каже за делото на Лари. Од друга страна, не можеме да кажеме ниту дека е застапен колодиевски тип на фантастика, затоа што во романот животните/инсектите се поставени во својот реален амбиент и односот кон нив е сосема реалистичен, без персонификација или антропоморфозирање. Оттука, слободно можеме да кажеме дека делото се приближува кон фантастиката единствено во моментите на нерешителност на ликовите кон дадените ситуации, а со напитоките и прашокот за смалување/зголемување, како научни достигнувања на современата технолошка револуција, делото се приближува и кон научната фантастика.

Како и секоја добра книга, и таа се засновува на потрага. Започнува со исчезнувањето на момчето и девојчето, со чудесното откривање на нивната облека во станот на комшијата, научникот Енот кој изведува домашни експерименти. Кога во еден флешбек сфаќаме дека Карик и неговата сестра Ваља по грешка го испиле штотуку откриениот напиток за смалување, токму тогаш почнува оваа интересна сторија. Забрзувајќи го дејството, книгата ги следи авантурите на малите авантуристи во светот во кој пајациите, мравките, самовилските коњчиња, па дури и обичниот дожд претставуваат смртна опасност. Со големина помала од еден сантиметар, сега тие се ранливи исто онолку колку што се ранливи и инсектите, помалите животинки и растенијата во реалниот живот пред нашата ароганција и невнимателност. Изгубени во шумите трева, изложени на бројни судири со инсектите, по многу маки, ги пронаоѓа професорот Енот, кој свесен за она што се случило и чувствувајќи одговорност за нивните животи, се смалил и себеси за да се впушти во спасувачка мисија. Дури сега почнуваат вистинските искушенија, бидејќи за да се дојде до куќата на спасот, треба да се пропешачи целата градина во која се изгубиле, градина која не е нималку рајска, и во која секој час може да се загине.⁷

Наспроти ова, самото присуство на децата во градината и сите нивни преживеалици таму, укажуваат на еден друг мотив во книжевноста за деца, мотивот на Аркадија. Овој мотив е поврзан со митот за златното доба на човештвото, за „детството на човекот“ кога животот бил лесен, радосен и во согласност со природата“.⁸ Тијана Тропин, во својата книга „Motiv Arkadije u dečjoj književnosti“⁹, зборувајќи за овој мотив во книжевноста за деца, потенцира неколку важни точки. Таа најпрвин зборува за историјата на овој мотив, почнувајќи од Теокрит и Вергилиј, па сè до романтичарското поврзување со овој мотив. Притоа, за нашиот роман мошне важен е ставот на Шилер, кој смета дека детството симболизира слобода која подразбира можност за напредок на еден повисок степен од човековиот развој. Векот на просветителството,

⁶ Блаже Китанов и Воја Марјановиќ, Литература за деца и млади, кн.1, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип, 2007, стр.54.

⁷ Dragan Ambrozić, Staljinov nebeski gost, Vreme, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094> пристапено на 23.04.2018

⁸ Toni Watkins, Reconstructing the Homeland: Loss and Hope in the English Landscape, kaj Marija Nikolajeva, Aspects and Issues in the History of Children's Literature, Wetsport, Conn., Greenwood Press, 1995, str.167.

⁹ Тијана Тропин, Мотив Аркадије у дечјој књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2006.

пак, донесе поинакво видување на светот на детето и детството. За просветителите, аркадскиот пејсаж е идеална околина за воспитување на децата и во своите дела тие често конструираат идиличен простор во кој децата ги стекнуваат првите сознанија за светот.

Престојот во тој простор се реализира со премин од примарниот свет во кој првично егзистираат децата, во секундарен свет.¹⁰ Примарниот свет за децата во овој роман е домот, кој е досаден, ограничувачки, со мноштво наметнати обрасци на однесување од возрасните. За разлика од него, секундарниот свет е полн со возбуди, авантури. Иако преодот од еден во друг свет е фантастичен, сепак, не можеме да кажеме дека се работи за истиот вид на фантастично како во случајот со „Алиса во земјата на чудата“, каде што, како што и претходно се кажа, преминот од примарниот во секундарниот свет е на подрачјето на сонот. Многу добар пример за бунтовноста кај децата и желбата да постапат ескапистички од тој примарен свет е следниов цитат: „Мама викна нешто по нив, но Карик ја фати за рака Валја и кревајќи го прстот со застрашување, брзо ја повлече по себе. – Молчи – прошепоти Карик – инаку веднаш ќе почне: заби миене, лице и раце миене, облекувај се, појадувај, не мавтај со нозете под маса...“ (21). И покрај тоа што мајката ги довикува на појадок, за да ги избегнат домашните обврски и секојдневните баналности, децата бегаат кај професорот во непознатото, возбудливото, без и да насетат дека наскоро ќе се впуштат во најопасната авантура на својот живот. Интензитетот на случувањата во романот е навистина голем, така што ги држи во напнатост читателите кои ги следат опасните авантури во кои запаѓаат малите јунаци, без притоа никогаш вистински да се во голема опасност, затоа што на тој пат им се придржува и самиот професор, кој откако ќе сфати дека децата скришно ја испиле течноста за смалување и самиот ќе го направи истото и ќе се впушти во спасувачка мисија. Низ целиот тек на романот се менуваат расположенијата кај Карик и Валја, почнувајќи од стравот за преживување, истоштувачкиот глад, па сè до чувство на блаженство и уживање во природата и авантурите. На тој пат низ градината кон дома, децата се менуваат како личности, созреваат заедно со физичките промени. Интересен е односот на Карик кон Валја, која, навистина и по возраст е помала, но и во повеќе ситуации ќе се покаже како понепромислена, физички послаба и невнимателна. Токму Валја е таа која прва ќе се напие од течноста за смалување и покрај предупредувањата на Карик, таа заради својата брзоплетост ќе биде вовлечена во цвет и ќе биде во опасност да се задуши таму, итн. На овој начин, романот како да делува и како своевидна порака за тоа што им се случува на непослушните и невнимателни деца. Опасните ситуации во кои запаѓаат најчесто се резултат на нивната брзоплетост, љубопитност, непромисленост.

Интересен е односот на децата кон храната. Тој се менува како што се приближуваме кон крајот на книгата. Имено, на почетокот кога мајката ги довикува, а тие бегаат во станот на професорот, се чувствува како децата да имаат одбивност кон храната, особено кога мајка им постојано им поставува некои услови кои треба да ги исполнат. Затоа, пак Валја е особено љубопитна кон течноста за смалување која е примамлива, со пријатна боја, мирис и вкус на праска. Но, кога ќе се смалат на минијатурни димензии, и откако ќе поминат извесно време сами (без професорот) ќе бидат измачувани од страшна глад, сè до моментот на доаѓањето на професорот кој ќе ги спаси и ќе им обезбеди храна која не е нималку типична за луѓето, па дури и одбивна. Токму во кризните моменти кога чувствуваат глад, децата најмногу се присетуваат на домот, прашувајќи се што прават мајка им и баба им за ручек или вечера. Но, во такви необични услови децата многу бргу се приспособуваат на ситуацијата, па нема да им биде одбивно да: пијат млеко од растителни вошки, па дури не се воопшто пребрливи: „Добро би било – рече Валја- да фатиме што и да е, и да го испечеме на овие камења...Пеперутка...Водено коњче. – А што се однесува до мене, - призна Карик, - јас, мислам, дека и онака, непечено, би можел да го изедам...“ (68). Тоа е особено евидентно кога се враќаат дома и мајката ги прашува што би сакале да јадат, а Валја одушевено одговара: „О, мама! Сега ќе јадеме сè, сè“ (269). И во поглед на облекувањето децата нема да бидат особено пребирливи, па новата облека си ја обезбедуваат обвиткувајќи се со пајакони мрежи. На овој начин, децата како да преживуваат една своевидна "робинзонијада" во која на преден план избива силата на децата, сепак предводени од повозрасна личност, која одлично го познава светот на инсектите.

¹⁰ Maria Nikolajeva, *The Magic Code – The Use of magical patterns in fantasy for children*, Almqvist&Wiksell, Stockholm, 1988.

Романот изобилува со еколошки пораки, како и со дескриптивни пасажи, а свое место во романот има и хуморот. Тоа доаѓа до израз во многубројните ситуации во кои професорот се обидува да им ја "разубави" реалноста на децата, особено кога стапуваат во акција да пронајдат место за спиење, нешто за јадење. Овој хумор има, пред сè, хуманистички карактер, бидејќи низ него се чувствува љубовта кон животот и сиот жив свет.¹¹ Или, кажано со зборовите на Воја Марјановиќ, во книжевноста за деца, хуморот првенствено има забавен карактер, изразен преку играта, парадоксот и забавата.¹²

Отсуство на татко е забележливо во романот. Имено, во него насекаде, од почетокот до крајот на делото се спомнуваат само мајката и бабата кои се грижат за децата. Така е на почетокот кога започнува потрагата по нив, така е во миговите кога децата се наоѓаат прегладнети во "дивината" се сеќаваат на својот дом и тоа само на бабата и мајката, а така е и на крајот од романот кога се враќаат дома, во зголемена форма. На својата мајка ѝ ја раскажуваат својата авантура, и иако таа не верува во неа на почетокот, сепак децата решаваат да не ја споделат оваа авантура со бабата заради нејзиното слабо здравје. Во романот сосема отсуствува фигурата на таткото, и можеби овде треба да се побара мотивацијата и причината за големата фасцинираност и приврзаност на децата кон комшијата-професор и истражувач. Тој им ја супституира татковската фигура и во авантурата во "прашумата" полна со опасности, како со заштитничкиот однос кон нив, така и со грижата за нив што се однесува до поуките кои им ги дава несеквично. Иако овој професор на моменти делува смешно и детинесто со своите обиди да пее, сепак децата се восхитуваат на неговите знаења од зоологијата и ботаниката. Токму неговото детинесто однесување е она заради што децата го пуштаат во својот свет и тој им ги освојува срцата.

Во романот е засегнато и образованието во тогашна Русија, и воопшто непедagoшките постапки во воспитувањето на децата, преку говорот на професорот Енотов: „А мене ме тепаа кога бев малечок. И со каиш и со стап ме тепаа. Дивјачка беше тогаш Русија...Е, па добро, ајде да одиме кај мама, која никогаш не ве тепа. Таква мајка е пријатно да се види неколку пати на ден“ (85).

Иако се работи за дело наменето за децата, авторот Јан Лари, не ја табуизира смртта во животинскиот свет. За волја на вистината, во романот се прикажани мноштво мрачни сцени во кои иако сурово, сепак верно е прикажана природната селекција во природата. Така, тие ќе бидат сведоци на големиот апетит на водното коњче кое ќе изеде мува, пеперуга; потоа, ќе бидат сведоци на суровата, беспопштена битка до смрт на двајцата пајаци, како и убиствениот поход на бубамарата кај растителните вошки. Децата ќе ја покажат и својата хуманост кога ќе бидат сведоци на освојувачкиот поход на црвените мравки кои ги убиваат црните мравки, а сакаат да им ги заработат децата да им бидат робови. На ваквата неправда се спротивставуваат децата, па дури, во име на хуманоста се ставаат и себеси во опасност.

Две работи чувствува детето / човек по читањето на оваа книга, колку што ние сме мали, навистина мали и со колку почит ние треба да се однесуваме на природата, во која секој ден некој умира. Освен едно отрезнувачко предавање за нашето место во природата, оваа рана еколошка приказна носи еден свеж, нормален однос кон животните и разните суштества кои ги среќаваме во тоа: сè си има свое место во циклусот, некои ловат со цел да преживеат, други се паразити, а трети имаат само еден ден живот. Можеби за денешните деца ќе претставува шок да дознаат дека дури и бубамарата јаде, и тоа други живи суштества – растителните вошки! Книгата едноставно како да повикува на растење: како некој да сакал да напише нова верзија на легендарниот роман на Сјенкиевич „Низ пустината и прашумата“, но сместена во еден микросвет, за повторно да се откријат неистражени полиња на авантурата во која, како и секогаш, се ставаат на тест најдобрите човечки квалитети. Децата ќе се вратат промети по

¹¹ Сања Петровиќ, Гуливерова путовања Џонатана Свифта као роман за децу, Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. марта 2013. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година V / Књ. 2, Крагујевац, 2014

¹² Воја Марјановиќ, Књижевност за децу и младе- књига прва, Виша школа за образование васпитача, Београд, 2000.

читањето на оваа книга, а престојот во природата ќе ги поучи на фактот дека мора да се борат за нивното место, дека мора постојано да се размислува за опстанок, но и дека притоа солидарноста со најблиските е често единствениот спас.

Заклучни согледби

Лесно е во оваа возбудлива и убава книга, да се препознаат низа пораки и поуки, мисли за надмоќноста на човекот над сиот жив свет: човековиот ум и неговото познавање на неговата животна околина, го оспособуваат да ги совлада сите мачни препреки при враќањето кон цивилизираниот облик на живот, досетливоста е најсилното човечко оружје, таму каде физичката сила е недоволна, истражувачкиот дух на човекот, неговата смелост и свест за поставената цел, е она што го поставува над останатите живи суштества. Овој роман всушност е една извонредна алегорија: за патот кој го поминале нашите дамнешни предци, искачувајќи се по величествените скали на цивилизацијата.¹³ Ваквите поуки децата ќе ги слушнат од устата на нивната баба: „Таа рече: човекот е поголем од сите животни, затоа сите ни се потчинуваат“ (19), но уште поубаво кажани се од самиот професор: „Човекот не е голем по става, туку по својот ум“ (19); потоа, кога професорот се бори со коњоштипот: „Но, не, ние уште ќе видиме кој ќе победи. Ти си големо, силно животно, но јас сум човек. Јас ќе се борам со тебе и ќе бидам победник“ (75).

Зачудувачки, книгата завршува на помалку сказновиден, чудесен начин, кој дискретно се навестува. Имено, кога на крајот на романот, сезнаечкиот наратор на еден дискретен начин се потсмева со тврдењето за професорот Енотов дека "правел од мува слон" или обратно, и со реченицата: „Впрочем, можеби и постои таков професор, кој прави од мува слон, но за него ништо не знам, и нема да зборувам, бидејќи не сакам да пишувам за она што никогаш не сум го видел со сопствените очи“ (271), авторот отворено ни сугерира дека бил сведок на сето претходно напишано, а ние како читатели сме свесни дека никој друг немаше покрај Карик, Валја и професорот Енотов во нивните авантури. На овој начин, тој ни ја гарантира веродостојноста на раскажаното, но сепак со мала доза на резерва кај читателот. Ваквата нерешителност и движење на границата меѓу можното-неможното, веројатното-неверојатното, го поставува ова дело во сферата на фантастиката.

На крај, доаѓаме до сознание дека примарната цел на авторот не е да се прикаже двојната трансформација на децата Карик и Валја, нивното смалување со вкусната течност и зголемувањето со прашокот, туку преку тоа, да се прикаже растењето на детето, неговото созревање, одговорните постапки, а пред сè, облагородувањето на неговата личност преку грижата за себе и другиот, преку колективните залагања и напори кои треба да се вложат за општото добро. Пораката е дека само на тој начин ќе можат да се изградат нови генерации млади луѓе кои ќе можат на своите силни плеќи да ја понесат и изградат иднината.

Референци

1. Китанов Б., Марјановиќ, В. (2007). Литература за деца и млади, кн.1, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, Штип.
2. Лари, Јан. (1978). Необичните доживувања на Карик и Валја, Детска радост, Скопје.
3. Марјановиќ, В. (2000). Књижевност за децу и младе- књига прва, Виша школа за образование воспитача, Београд.
4. Nikolajeva, M. (1988). The Magic Code – The Use of magical patterns in fantasy for children, Almqvist&Wiksell, Stockholm.
5. Петровиќ, С. (2014). Гуливерова путовања Џонатана Свифта као роман за децу, Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног 30. марта 2013. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Година V / Књ. 2, Крагујевац.
6. Todorov, C. (1987). Uvod u fantastičnu književnost, Pečat, Beograd

¹³ Предговор кон книгата Карик и Ваља: узбудљива пустоловина у свету инсеката, Јан Лари, Београд, Просвета, 1979.

7. Тропин, Т. (2006). Мотив Аркадије у дечјој књижевности, Институт за књижевност и уметност, Београд.
8. Watkins, Т. (1995). *Reconstructing the Homeland: Loss and Hope in the English Landscape*, kaj Marija Nikolajeva, *Aspects and Issues in the History of Children's Literature*, Wetsport, Conn., Greenwood Press.

Интернет извори

9. Ambrozić, D. *Staljinov nebeski gost*, *Vreme*, br.1251-1252, 25.12.2014, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1256094>, пристапено на 23.04.2018